
*Олександр
Киричок*

САКРАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ І ФЕНОМЕН ПАЛОМНИЦТВА

Хортицький семінар: Сакральна географія і феномен паломництва: вітчизняний і світовий контекст : Зб. наук. пр. / Науковий редактор і упорядник Ю. Завгородній.

Запоріжжя: Дике Поле, 2012. — 229 с.

Це видання стало результатом наукових семінарів, що відбувалися влітку 2008 і 2009 років на острові Хортиця в межах уже традиційної «Хортицької прадакшини» (щорічного обходу острова групою однодумців, небайдужих до багатющого сакрального простору Запоріжжя та України), а також залучення широкого кола відомих у галузі сакральної географії та паломництва фахівців з України, Росії та Японії. Меценатами видання виступили Запорізька міська рада та приватні особи із Запоріжжя (Василь Зозуль, Анатолій Постол, Тім Самарський, Арнольд Сокульський) і Києва (Дмитро Луценкоє, Олег Ткаченко, Людмила Филипович).

Одразу зазначу, що видання унікальне, насамперед з огляду на запропоновану проблему. Незважаючи на те, що терміни «сакральна географія» та «феномен паломництва» в останні десятиріччя досить широко представлені в наукових та філософських текстах, важко пригадати хоча б одне вітчизняне видання, присвячене власне цим двом феноменам. А отже, поява даної книжки є загалом виправданим кроком, покликаним привернути увагу до цих актуальних, перспективних і міждисци-

плінарних напрямків, ще мало запитуваних вітчизняними фахівцями, як зазначено в анотації до книги.

Цілком логічним стало розміщення на початку збірки статті московського мистецтвознавця та візантолога Олексія Лідова, котрий досить успішно популяризує цю тематику в Росії, а також передмови ініціатора та редактора-упорядника видання, київського філософа Юрія Завгороднього, який вже не один рік реалізовує аналогічну стратегію в Україні. Щоправда, сам О. Лідов, пропонує альтернативу вже певною мірою усталеного поняття «сакральна географія» і вживає інший, запроваджений ним самим термін «ієротопія», який він визначає як «утворення сакральних просторів, розглянуте як особливий різновид творчості і одночасно царина історичних досліджень, у якій оприявнюються та аналізуються конкретні приклади даної творчості» [Хортицький семінар, 2012: с. 12—13]. Поняття «ієротопія» в розумінні «творіння людських рук», введене в обіг московським дослідником, вочевидь відсилає до категорії «ієрофанія» як «вторгнення священного» (що її запровадив М. Еліаде у праці «Сакральне і профанне», 1957) й розширює його смислове поле [Хортицький семінар, 2012: с. 13].

Характерна особливість книги полягає в тому, що її не можна вписати в якийсь один, наприклад філософський чи релігієзнавчий формат, як і розглядувані в ній феномени. Вихідні уявлення щодо обох взаємопов'язаних явищ мають нібито філософську природу, адже спираються на глибинні постулати сприйняття простору, котрі зумовлюють не тільки складні раціональні інтуїції, а й занурення в найрозмаїтіші сакральні та профанні смисли, способи організації життєвого світу людини, заплутану систему сакральних маркувань географічних топосів. До всіх цих варіацій смислів та уявлень лише зрідка звертається академічна онтологія чи філософія пізнання, хоча дедалі більше вочевиднюється неможливість осягнення «філософської парадигми» у сприйнятті простору без парадигми «культурологічної», як твердить один із авторів книги Дмитро Метілка.

Гадаю, що саме усвідомлення важливості культурного контексту філософських рефлексій простору стало визначальним чинником плюралістичності збірки. Авторський колектив був сформований із людей, різною мірою віддалених чи наближених до академічного середовища й охопив як незалежних дослідників, так і вчених, що репрезентують солідні наукові установи різних країн (Інститут філософії НАН України, Інститут схождознавства НАН України, Університет Кейо (Токіо), Інститут світової культури МДУ (Москва) тощо). Відповідно, і зміст статей унаочнює множинність сакральних топосів світу (України, Росії, Західної Європи, Індії, Японії, Монголії, Бурятії), розгортаючись в діапазоні від дослідження сакрального простору окремого святилища (С. Пашник, С. Капранов) до реконструкції сакральної чи паломницької географії цілих регіонів і культур (І. Осташук, М. Содномпілова, О. Хижняк).

Збірка тематично поділена на кілька розділів. Перший поряд з уже згаданим дослідженням Олексія Лідова містить спробу концептуального аналізу феноменів сакральної географії та паломництва у статтях Д. Метілки (Запоріжжя) «Способи репрезентації простору і культурні практики» та «Сакральна географія у добу глобалізації». Другий розділ присвячено острову Хортиця, який у наш час дедалі частіше фігурує як сакральний центр України. Саме таким лейтмотивом проникнута стаття Юрія Завгороднього (Київ) «Микола Гоголь, Тарас Шевченко й острів Хортиця: модерні витоки відродження давньої святині». Досить цікаві та малодосліджені аспекти сакрального острова актуалізуються у статтях «“Зоряні олені Хортиці”: історико-культурний контекст» Арнольда Кононюка (Запоріжжя) і «Символіка святилища-обсерваторії на о. Хортиця та спроба її інтерпретації» Світоvida Пашника (Запоріжжя). У третьому розділі вміщено ґрунтовні статті Івана Остащука (Київ) «Сакральний символізм паломництва в західноєвропейському християнському дискурсі» та Надії Шутової (Іжевськ) «Вшанування традиційних удмуртських святилищ у ХХ столітті». Остання стаття провідного дослідника сакрального простору Удмуртії презентує великою мірою унікальний і водночас узагальнювальний польовий матеріал, що стосується святилищ і залишків традиційних удмуртських вірувань у ХХ столітті. Четвертий — найбільший — розділ «Центральна, Південна і Східна Азія» містить сім статей: «Символічна географія шиваїтських агам на прикладі текстів “Сваччханда-тантри” і “Сканда-пурани”» Олега Єрченкова та Катерини Калінкіної (Іжевськ), «Наланда як сакральний буддійський топос» Юрія Завгороднього (Київ), «Сінтоське святилище як текст: приклад Сумійосі тайся» Сергія Капранова (Київ), «Паломництво до 34 храмів Каннон у Тітібу в контексті японської паломницької традиції» Андрія Накорчевського (Токіо), «Зібрання кїїлхор, або мандал в зібранні Одеського музею західного і східного мистецтва» Олени Огневої (Луцьк — Київ), «Сакральний простір монгольських народів у ретроспективі і сучасності» Марини Содномпілової (Улан-Уде), «Паломництво у давньоіндійському буддизмі: смисл і значення у формуванні буддійського культу» Ольги Хижняк (Санкт-Петербург). Цей розділ книги, власне, як і решта, добре ілюстрований, містить докладні примітки та розлогу бібліографію.

Вдалим доповненням до видання, що додало йому особливої інтелектуальної ваги, стали «Додатки», що вміщують стенограму телепередачі «Контекст» (м. Запоріжжя, від 13 липня 2009 року), присвяченої Хортицькому обходу, а також рубрику «Свідчення про Хортицю: друга половина ХХ ст.» та поетичні сторінки.

На тлі таких авторських та тематичних відмінностей збірка, попри те, не справляє еклектичного враження і не втрачає фахового рівня, ба більше — у контексті, інтуїтивно, схоплюються елементи універсального для

всіх культур «сакрального просторового мислення», схожі способи організації сакрального простору та базові когнітивні інваріанти в його сприйнятті, котрі, сподіваюсь, у майбутньому посприяють інституціалізації сакральної географії як окремої царини знань. Окрім того, чи не кожна праця, хоча й різною мірою, пропонує читачеві інноваційний матеріал. Наприклад, стаття відомого сходознавця, професора університету Кейо (Токіо) Андрія Накорчевського містить переклад з японської десяти записів про дива храмів Каннон у Тітібу з колекції гравюр, що належать авторові [Хортицький семінар, 2012: с. 218—219].

Спроби розв'язання певних наукових проблем, пов'язаних із сакральною географією та паломництвом, на сторінках книги поєднуються з порушенням нових питань, на які ще не знайдено відповіді, і в цьому — особлива цінність даної збірки. Звернімося лише до двох із них, чи не найочевидніших.

Перша проблема пов'язана з труднощами ідентифікації самого предмета сакральної географії. Адже архаїчна духовність, на матеріалах якої переважно ґрунтуються такі студії, тяжіє до тотальної синкретичності, охоплюючи не тільки сакральне і простір, а й час, матерію, соціум, текст, людину, тілесність тощо, і з цього континууму часто доволі важко виокремити якийсь домінуючий зв'язок. У матеріалах рецензованої збірки можна, наприклад, помітити певну колізію реконструкції взаємозв'язку простору і тілесності в японській культурі. Так, один із авторів — С. Капранов, з посиланням на Г. Навлицьку, твердить про відсутність у японській традиції організації святилища сінто «антропоморфного втілення, яке уможливило наділення простору функцією божественної сутності» [Хортицький семінар, 2012: с. 181]. Водночас інший автор — Андрій Накорчевський, досліджуючи японську паломницьку традицію, що сформувалася під впливом буддизму магаїни, формулює дещо іншу думку. Переповідаючи текст «Паломництва по Західним краям» він пише: «Уві сні бодгісаттва Каннон звертається до легендарного засновника цього маршруту імператора Кадзана й каже, що “розділив своє тіло на 33 частини” і що вшанування його тіл через відвідування храмів, в яких вони розміщені, є найбільш ефективним засобом позбавлення від страждань» [Хортицький семінар, 2012: с. 209]. Таким чином, постає питання: наскільки універсальним для різних культур було уявлення про простір як велике тіло і яким чином ці уявлення узгоджувались із сакралізацією простору. Відштовхуючись від цього, ми також можемо актуалізувати феномен чудодійної живучості соціального органіцизму в західноєвропейській філософії, зокрема в політичній філософії Платона, Гобса, Спенсера та ін.

Однак найважливішою проблемою, що постає в контексті статей збірки, є осягнення укоріненості європейської людини в розміченому сакральними топосами географічному середовищі й одночасно — її екзистенційну

ексцентричність, загубленість» у просторі, позбавленість — через власну природу — сталого місця, часу й батьківщини, з чим безпосередньо пов'язаний феномен паломництва у християнській культурі. Адже, як пише один із авторів рецензованої книги І. Остащук: «... в Христовій релігії немає “своєї землі”, про яку говорить теологія ісламу... *Homo viator* — людина мандрівник, паломник — це, власне, християнський екзистенційний і культурний феномен» [Хортицький семінар, 2012: с. 105].

Таким чином, книга, яка нібито за задумом була присвячена архаїчній духовності, стала напрочуд сучасною. Адже, з одного боку, ми маємо глобалізований світ, що характеризується «втратою центру» і майже повним «зникненням сакрального як соціологічного феномену» [Хортицький семінар, 2012: с. 59], а з іншого — сакральний простір був, є і залишається базовим атрибутом світосприйняття людини та продовжує, хоча й у крипторелігійних формах, організовувати її життєве середовище.

Сподіваюся, що дане видання так само, як і хортицькі заходи, які йому передували, є не останнім, а всі докладені до його реалізації зусилля згодом окреслять новий дослідницький горизонт в українській гуманітарній науці.

Олександр Киричок — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і суспільних наук ВДНЗ «Українська медична стоматологічна академія». Сфера наукових інтересів — політична філософія, історія політичної філософії, політично-філософські ідеї в культурі Київської Русі, зв'язок сакральної топології і політики в давньоруській культурі.
